

BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNING KASBIY XULQ-ATVORINI SHAKLLANTIRISH

Abdurayimov Sardorbek Odiljon o‘g‘li

Namangan davlat universiteti psixologiya yo‘nalishi magistranti

E-mail: sardorabdurayimov33@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada bo‘lajak mutaxassislarining kasbiy shaklanishi, professogramma, kasbiy xulq- atvor shakllanishi, kelajakdagi mutaxassislarni bilim, ko‘nikma va malakalari, kasbiy motivatsiyasi, qadryatlari va kasbiy sifatleri tog‘risida olimlar fikr mulohazalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, ekzistensial, xulq-atvor, faoliyat, mutaxassis, semantik, dominant, spektr, ko‘nikma, professional.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются мнения ученых о профессиональном становлении молодых специалистов, профессиональном профиле, формировании профессионального поведения, знаний, умений и навыков, профессиональной мотивации, ценностях и профессиональных качествах будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентность, экзистенциальное, поведение, деятельность, эксперт, семантика, доминанта, спектр, умение, профессионал.

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta‘lim tizimida kadrlarning kasbiy kompetensiya kasbiy harakatlarni amalga oshirish qobiliyati bilan belgilanadi va mutaxassisning kelajakdagi faoliyatga tayyorligining ko‘rsatkichidir. Bu mutaxassisning psixologik fazilatlari, bilimlari, ko‘nikmalari, malakalari, o‘quv va kasbiy motivatsiyasi, qadriyat yo‘nalishlari, kasbiy muhim fazilatlar (KMF) bilan ta‘minlanadi.

Zamonaviy mutaxassisning kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan belgilangan talablarni amalga oshirish shaxsning xulq-atvor faoliyati sohasida amalga oshiriladi. Uni shakllantirish uchun universitetda o‘quv va ilmiy tayyorgarlik, kasbiy ta‘lim va talabalarning o‘z-o‘zini tarbiyalash birligiga erishishni ta‘minlaydigan o‘quv jarayonini qayta ko‘rib chiqish kerak.

ASOSIY QISM

Ta‘lim sohasidagi o‘zaro ta‘sir doirasida talaba shaxsining kasbiy o‘zini o‘zi rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlarini N.M.Boritko, G.M.Kojaspirova,

A.Yu.Kojaspirov, B.T.Lixachev, A.V.Mudrik, L.I.Novikova, E.S.Rapatsevich, P.I.Smirnov, V.A.Tolochek kabi olimlar aniqlaganlar. Belgilangan muammolarning turli jihatlari xorijiy tadqiqotchilar L.R. Denton, D.Xopkins, F.Thronson, J.B.Rotter kabi olimlar tomonidan ko‘rib chiqilgan.

Shaxsning kasbiy xulq-atvorini shakllantirishning nazariy asoslarini o‘rganib, biz o‘rganilayotgan muammoning hozirgi holatini tahlil qildik.

Oliy ta‘limning asosiy yo‘nalishlarini o‘zgartirish, kelajakdagi mutaxassisni tayyorlashda madaniy-antropologik, sub‘ektiv-faoliyat va shaxsni rivojlantirish yondashuvlarining potentsialini yangilash “inson-kasb” mazmunli-semantik tizimidagi an‘anaviy ta‘limdan “inson-dunyo” ta‘lim paradigmasiga o‘tishni o‘z ichiga oladi.

E.A.Klimov kasbni guruh me‘yorlari, korporativ qadriyatlar (ijtimoiy “kasbiy xulq-atvor matritsasi”) bilan belgilanadigan xulq-atvor munosabatlarining tegishli xususiyatlariga ega bo‘lgan shaxs ongining ma‘lum bir kasbiy yig‘indisi bilan tavsiflangan odamlar jamoasi sifatida belgilaydi.

Kasbiy xulq-atvor mutaxassisning malakaviy salohiyatini ro‘yobga chiqarish sifatida uni kasbiy ta‘lim tizimida tayyorlashning ajralmas qismi bo‘lib, mutaxassislarning doimiy shaxsiy rivojlanishiga bo‘lgan ehtiyoj tufayli yuzaga keladigan jarayon sifatida qaraladi.

O.S.Mosienko tomonidan olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ish beruvchilar uchun yosh mutaxassislarni tanlashda hal qiluvchi omillar bu vazifani mustaqil ravishda belgilash va uni hal qilish yo‘llarini topish qobiliyatidir (60,5%), kasbiy bilim va shaxsiy axloqiy fazilatlar (52,6%), amaliy ko‘nikmalar (42,1%) [32]. Yosh mutaxassislarning kasbiy malaka sohasiga qo‘yiladigan talablarning oshishi bilan birga ijtimoiy-psixologik va madaniy tomoniga ham talablar o‘zgardi. Ilgari asosiy fazilatlar intizom, mehnatsevarlik, yangi murakkab jarayonlarni rejalashtirish qobiliyatiga, ijodkorlik, bashorat qilish qobiliyatiga, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga, muloqot qobiliyatiga, birgalikda ishlash va hamkorlik qilish qobiliyatiga, ishlashga, javobgarlikka va boshqalarga qaratilgan.

Bo‘lajak mutaxassisning kasbiy faoliyati xulq-atvorining tarkibiy qismi turli jihatlarda ko‘rib chiqiladi: N.E.Rubtsova xulq-atvorni shaxsiy o‘z o‘zini baholashning ekzistensial-ma‘naviy ma‘nolari sifatida tahlil qiladi [43]. N.V.Larkin nuqtai nazaridan, xatti-harakatlar professional idealga mos kelishi kerak. I.V.Siromyatnikov uni sub‘ektivlikning umuminsoniy qat‘iy talablariga bo‘ysunishi kerak deb hisoblaydi [47]. E.S.Matushkin mehnat ta‘limi axloqiy sharoitida xulq-atvorni shakllantirish zarurligini ta‘kidlaydi va M.B.Zikovning ta‘kidlashicha, ta‘lim jarayonida “inson kapitali”ni shakllantirish kerakligi haqida aytib o‘tgan.

Shaxsning professional muhim fazilatlar shakllanishining muvaffaqiyati shaxs (atrof-muhit) tegishli bo‘lgan ijtimoiy yaxlitlikning individual tuzilishi va shaxsning

individual tuzilishi o'rtasidagi barqaror munosabatlarning mavjudligi bilan belgilanadi. Ta'limning o'zaro ta'siri sohasini yo'naltirilgan xulq – atvor insonparvarlashtirish holatida muhim shaxsiy fazilatlar – rahm-shafqat, samimiylik, olijanoblik, boshqa odamga hurmat, aql-idrok-kasbiy faoliyat uslubining xususiyatlariga aylanadi.

Zamonaviy mutaxassisning kasbiy muhim fazilatlari, A.N.Suxovning so'zlariga ko'ra, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- tizimli fikrlash va tashkiliy xulq-atvor madaniyati, rivojlangan muloqot qobiliyatlari,

- jamoada ishlash qobiliyati,

- o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirishga intilish,

- yuqori kasbiy javobgarlik,

- tashkiliy va etakchilik fazilatlari,

- o'zgaruvchan ijtimoiy va iqtisodiy omillarga qarshilik,

- fikrlashning moslashuvchanligi va ijodkorligi,

- xulq-atvorning maqbul uslubi,

- professional va shaxsiy fazilatlarni namoyish etish qobiliyati.

Biz shaxsning xulq-atvori ichki va tashqi sintez bo'lib, unda ijtimoiy va individual ong va o'z-o'zini anglash, shaxsning o'ziga xosligi namoyon bo'ladi; individual, ma'naviy va ijtimoiy birlik. Bu kasbiy xulq-atvorni kasbiy faoliyatda shaxsning ichki fazilatlarining tashqi ko'rinishini aks ettiruvchi ijtimoiy hodisa sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlarga asoslanib, quyidagi xulosalarni shakllantirdik. Kelajakdagi mutaxassislarning kasbiy xulq-atvorini shakllantirish oliy maktabda o'qish jarayonida boshlanishi kerak. Aynan shu davrda talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorligi shakllanadi, bu unga ijobiy munosabatni, kasbiy fikrlashni rivojlantirishni, o'zini o'zi boshqarish va xatti-harakatlarini boshqarishni, tanlangan faoliyatning funksional imkoniyatlarini amalga oshirishga tayyorligini o'z-o'zini baholashni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, kasbiy pozitsiya talabani kelajakdagi faoliyatga, shaxs va professional sifatida o'ziga bo'lgan qadriyat munosabatlarining kombinatsiyasi sifatida shakllanadi, ya'ni kelajakdagi mutaxassisning axloqiy xarakterining mazmunli va semantik dominantlari spektri o'zgaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Мосиенко, О.С. Стратегии и особенности профессионального поведения студенческой молодежи / О.С. Мосиенко // Современные исследования социальных проблем (Электронный научный журнал). – 2012. – №1(09).
2. Рюмшина, Л.И. Эмпирическое изучение стилей поведения педагогов / Л.И. Рюмшина // Вопросы психологии. – 2000. – №1. – С. 142–149.
3. Сыромятников, И.В. О месте и роли субъективности в профессионально-личностном развитии выпускника вуза / И.В. Сыромятников // Инновации в образовании. – 2007. – №11. – С. 83–95.
4. Odilboyevich, J. X., & Shokhrukhbek, M. (2023, April). The Role and Importance of (Ego) and (Id) in the Psyche of Children in Adolescence. In International Conference on Research Identity, Value and Ethics (pp. 28-33).
5. Odilboyevich, J. X. (2023). SHAXS IJTIMOIIY XIMOYASIZLIGI VA UNING OGISHGAN XULQ-ATVORIGA TASIRIDA SHAKILANADIGAN PSIXOANALITIK HIMOYA MEKANIZMLARI ORNI VA AXAMIYATI. PEDAGOGS jurnali, 33(2), 186-189.
6. Odilboyevich, J. X. (2023). PSYCHOTIC AND LIMITED NEUROTIC LEVELS DURING PERSONALITY SOCIAL LIFE. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 21(4), 27-34.
7. Jurayev, H. (2023). OLIY O‘QUV YURLARIDA TALABALARGA PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK XIZMAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH. TERMIZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI.
<https://doi.org/https://doi.org/10.5281/zenodo.7945447>
8. Odilboyevich, J. H. (2023). SHAXS VA UNING TEMPERAMENTIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEKANIZMLARINING ORNI VA AXAMIYATI MOSLASHISHDA UNING TARKIBIY QISMLARI. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 2(19), 78-84.
9. Haydarjon, J. (2022). SHAXS IJTIMOIIY XIMOYASIZLIGINIOGISHGAN XULQ ATVORIGA TASIRINI IJTIMOIIY PSIXOANALITIK MEKANIZMLARI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(1), 9-12.